

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктору політичних наук, професору,
провідному науковому співробітнику
відділу міжгалузевих і порівняльних
правових досліджень Інституту держави і
права імені В. М. Корецького НАН України
Горбатенку Володимиру Павловичу

ВІДГУК

офіційного опонента – професора кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», доктора політичних наук, професора Хоми Наталії Михайлівни на дисертаційну роботу Моргунової Еліни Сергіївни «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції», подану на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена потребою розуміння, на яких політико-правових засадах має ґрунтуватися нині енергетична політика України як держави, що має метою інтеграцію в ЄС і водночас стикається з широким спектром викликів енергетичній безпеці.

Енергетична проблематика була і залишається предметом вивчення багатьох наук, однак лише віднедавна активно вивчається з позиції політичної науки. Цьому сприяло збільшення ролі геополітичного чинника в енергетичній сфері, використання окремими державами енергії як виду зброї. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, цілеспрямована руйнація державою-агресором енергетичної інфраструктури України й одночасні активні зусилля нашої держави у напрямку вступу до ЄС посилили актуальність вивчення енергетичної політики України й широкого комплексу питань, пов'язаних з ними. Розуміння процесів, які відбуваються в площині як України, так і ЄС, дозволить зрозуміти, наскільки принципи, на яких здійснюється енергетична політика України, відповідні принципам та цінностям ЄС, а також що потрібно зробити для їх узгодження. Це актуалізує дослідження Е. С.

Моргунової, надає йому практичної спрямованості за ситуації, коли енергетична сфера як України, так і європейська загалом, є дуже уразливою.

Обґрунтованості тверджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, сприяли:

– по-перше, логічна структура проведеного дослідження, що розкриває інституційний та ціннісний виміри енергетичної політики. Дисертантка локальний кейс України аналізує крізь призму глобальних та регіональних трендів функціонування енергетичної сфери з погляду основних викликів, ризиків, еволюційних процесів (с. 56-95);

– по-друге, достатньо опрацьована дисертанткою та адекватно використана в ході дослідження література з обраної теми. Про це незаперечно свідчать, як підрозділ 1.1. «Історіографія проблематики енергетичної політики» (с. 30-48), так і «Список використаних джерел» (с. 206-253), що включає 422 позиції, і, зокрема, вітчизняних (позиції 1-134) та закордонних (позиції 135-422) дослідників. Використана значна кількість найновіших наукових джерел, підготовлених в умовах поточної енергетичної кризи, а також нормативно-правова база;

– по-третє, неупередженість аналізу, яку забезпечили використані у ході його проведення методи аналізу (поєднання системного й аксіологічного підходів, неінституціоналізму). Застосована методологія дослідження дозволила верифікувати робочі гіпотези, сформульовані дисертанткою (с. 22-23);

– по-четверте, ретельна робота з понятійно-категоріальним апаратом дослідження та, відповідно, представлення/розкриття на сторінках дисертації суті таких феноменів/явищ, як «вепонізація (зброєнізація) енергоресурсів», «енергетичне громадянство», «енергетична безпека» та ін.

Щодо **новизни результатів** дисертації, конкретизованих на с. 23-28, відзначу, що запропонований авторкою кут зору на систему політико-правових засад енергетичної політики України, ціннісний вимір енергетичної політики, концепцію енергетичного громадянства, характеристику змін енергетичної політики на глобальному рівні та рівні ЄС, а крім того – низка запропонованих

уточнень (зокрема, щодо системи викликів для енергетичної сфери України, оцінки процесу імплементації правових та нормативних стандартів ЄС до законодавства України, аргументації ролі громадської думки при здійсненні енергетичної політики та ін.) варто розглядати як новизну дослідження, достатню (у кількісному та якісному сенсах) для роботи рівня доктора філософії.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Результати дослідження (як засвідчує Додаток А) достатньо представлені у чотирьох індивідуальних статтях та двох статтях у періодичних закордонних виданнях, з яких одна – у співавторстві (індексована наукометричною базою Web of Science). Крім того, результати дослідження пройшли ґрунтовну апробацію, віддзеркалившись у матеріалах міжнародних конференцій, усі з яких представлені іноземною (англійською) мовою.

Показово, що публікації оприлюднювалися ритмічно – впродовж трьох років – з 2021 до 2023 р. включно.

Практичне значення роботи зумовлене, найперше, тим, що висновки і результати, обґрунтовані дисертанткою Е. С. Моргуною, доцільні для використання в аналітичних дослідженнях. Окрім того, вони можуть бути взяті до відома органами державної влади (у центрі та на місцях), що працюють у сфері енергетичної політики, а також закордонними партнерами України. Дослідження формує наукові уявлення про: сучасні підходи до енергетичної політики та гарантування енергетичної безпеки; систему викликів для енергетичної політики України в умовах виконання вимог до держави-кандидата на вступ до ЄС та одночасної протидії зовнішньому ворогу; ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики, який доповнює інституційний вимір. Результати дослідження сприятимуть подальшій концептуалізації політичною наукою проблематики енергетичної політики.

Міркую, що низка положень, акцентів, зроблених у дисертації, будуть варті уваги за умови використання їх у навчальному процесі у рамках викладання дисциплін, пов'язаних з енергетичною та кліматичною політикою.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. В анотації (підготовленій відповідно до вимог «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44, українською та англійською мовами) знайшли своє відбиття основні положення та висновки, обґрунтовані авторкою в дисертаційному дослідженні.

Дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності. Кваліфікаційне дисертаційне дослідження Е. С. Моргунової містить посилання на літературу/джерела інформації (у випадках цитування), що є аргументом на користь висновку про академічну доброчесність авторки дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. У *Розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження енергетичної політики»* дисертантка дослідила історіографію проблематики (с. 30-48) та визначила методологічні підходи до аналізу предмета дослідження (с. 48-53). Е. С. Моргунова слушно відзначає, що нині змінюються акценти в розгляді питань енергетичної політики на всіх рівнях через агресивну вепонізацію енергії, що вимагає перегляду багатьох раніше обґрунтованих дослідницьких позицій. Ситуація повномасштабної агресії Росії актуалізувала нові проблеми в енергетичному секторі, розв'язання яких доцільне з позиції політичної науки. Важливо, що інституційний аналіз, проведений дисертанткою, доповнюється аксіологічним підходом, що дозволило чи не вперше у вітчизняній політичній науці подивитися на проблему політико-правових принципів енергетичної політики ще й з ціннісного боку.

У *Розділі 2 «Сучасні підходи до енергетичної політики: глобальний вимір та стратегії ЄС»* дисертантка запропонувала авторські підходи щодо аналізу системи викликів та ризиків, характерних енергетичній сфері на різних рівнях – глобальному (с. 56-68), регіональному (європейському) (с. 68-95). Е. С. Моргунова визначила характеристики змін в енергетичній політиці ЄС та

основні чинники, що впливають на її трансформацію. Авторка підкреслює істотну зміну цілей енергетичної політики ЄС, що нині спрямовані на посилення енергетичної безпеки в усіх її вимірах.

Розділ 3 «Енергетична політика України: нові виклики та адаптація до вимог ЄС в умовах російської агресії» вертає до себе увагу, перш за все, тим, що містить аналіз: викликів для енергетичної сфери України, зумовлених російською агресією (с. 99-107); процесів імплементації правових стандартів ЄС з енергетичних питань у законодавство України (с. 107-129); політико-правових засад реконструкції енергетичного сектора України в умовах європейської інтеграції (с. 129-148).

У *Розділі 4 «Ціннісно-поведінковий вимір енергетичної політики»* Е. С. Моргунова вивчає: роль цінностей та культури енергоспоживання у реалізації новітніх енергетичних стратегій (с. 152-166); зміст, важливість концептуальної імплементації у державну енергетичну політику України поняття «енергетичне громадянство» (с. 166-177); процеси формування громадської думки про енергетичну політику та особливості її урахування (с. 177-189). Під таким кутом зору, як це запропонувала дисертантка, згадані питання у вітчизняній політичній науці розглядаються вперше, однак у західній науці до цих питань увага останніми роками повертається щораз більша.

Логічним завершенням дисертації є висновки (с. 195-205), формулювання яких заперечень не викликає.

Загалом, дисертаційне дослідження Е. С. Моргунової здійснено на достатньому професійному рівні. Водночас хотіла б висловити кілька **побажань та зауважень**:

1. На нашу думку, доцільним є аналіз того, як змінилися за час повномасштабного вторгнення Росії в Україну національні енергетичні політики держав-членів ЄС, а особливо тих, як сусідять з Україною.

2. Дисертантка у роботі (с. 127) згадує про нещодавнє схвалення урядом нової енергетичної стратегії України до 2050 року. На нашу думку, доцільним є

аналіз цього документа для з'ясування відповідності нової стратегії системі сучасних викликів, реалістичності її виконання тощо.

3. Оскільки тема дисертації стосується європейської інтеграції України, то дослідження доцільно посилити аналізом досвіду держав-членів ЄС останніх (від 2004 р.) «хвиль» розширень ЄС в частині їх енергетичної трансформації за роки членства та нинішньої відповідності енергетичній політиці ЄС. Можливо, новими державами-членами допускалися ті чи інші помилки в енергетичній політиці, що могло б певною мірою бути враховане Україною.

4. ЄС періодично оновлює список транскордонних проєктів енергетичної інфраструктури (Union list), які становлять взаємний інтерес для держав-членів. Ці проєкти спрямовані на розбудову загальноєвропейської мережі, яка відповідатиме цілям декарбонізації. У зв'язку з цим доцільно розглянути: чи реалізує Україна енергетичні проєкти, генерує відповідні ініціативи, які важливі синхронізуються з тими, які актуальні для ЄС? Чи передбачає енергетична політика України спрямованість зокрема й на такі ж пріоритети, які нині має ЄС в умовах викликів енергетичній безпеці?

5. У 2023 році Україна набула членство у Європейській мережі операторів системи передачі електроенергії (ENTSO-E), що, найперше, посилює нашу енергетичну безпеку, а також істотно посилює можливості України впливати на функціонування європейського енергетичного простору. Очевидно, що це лише один з тих кроків, що мають бути зроблені задля зближення України та ЄС у сфері енергетики. Відтак у дисертації доцільно було б посилити аналіз з'ясуванням, які завдання наразі є першочерговими для реалізації Україною для стійкої взаємовигідної співпраці з ЄС у сфері енергетики.

Попри висловлені побажання та зауваження, вважаю, що дисертація Е. С. Моргунової заслуговує на позитивну оцінку.

Висновок. Вивчення та аналіз дисертаційного дослідження, наукових праць Е. С. Моргунової дозволяє твердити про актуальність, новизну її дослідження. Задекларована в дисертації мета, на мою думку, досягнута, завдання розв'язані, результати достатньою мірою верифіковані та мають

наукову цінність, можуть бути використані для подальших наукових розробок науковцями, експертами, фахівцями, долученими, як до євроінтеграційного процесу України, так і до формування та реалізації енергетичної політики.

Дисертаційна робота Моргунової Еліни Сергіївни «Політико-правові засади державної енергетичної політики України в контексті європейської інтеграції» є самостійною та завершеною працею. Сукупні наукові результати, здобуті в ході її проведення, є з'ясуванням суті низки питань багатопланової та різнорівневої політичної проблематики політико-правових принципів енергетичної політики України.

Враховуючи вищесказане, вважаю, що дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка, Еліна Сергіївна Моргунова, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія».

Офіційний опонент

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Інституту гуманітарних
та соціальних наук
Національного університету
«Львівська політехніка»

Наталія ХОМА

Підпис Наталії Хоми засвідчую
Вчений секретар
Національного університету
«Львівська політехніка»

Роман БРИЛИНСЬКИЙ